

Jönköping och Jultomten

Publicerad 2007-12-24 11:20

När julen närmar sig slår det mig att ingen påpekat att mannen som "uppfann" Jultomten kommer från Jönköping. Huskvarna kan visserligen ståta med Alfred Dahlin, som var den som gav Selma Lagerlöf inspiration till att skriva Nils Holgersson, men Jultomten, det är mycket vassare.

När infaller julen? Om vi bortser från den sentida förklaringen som bygger på religiösa föreställningar, så finns det klart utsagt. "Det är så gott som uteslutande i december, som julen firas, emedan julgranarna endast då finnas att tillgå på torgen. Denna böndernas envishet att icke vilja inforsla högtidsträden vid någon annan tidpunkt av almanackan har för alltid fastslagit julfirandet". Så tycker i alla fall Falstaff Fakir. Vi kan väl enas om att det skall vara under den mörkaste årstiden.

Ljuset kommer i mörkret

När är det då som mörkast? Enligt den gamla kalendern, den julianska infaller midnattssolståndet den 13 december, därför firade vi då Lucifer. Detta har någon i modern tid gjort om till ett firande av ett helgon från Italien.

Den jul som vi tänker på, d v s när vi får klapparna, inföll för den 6 december, Sankt Nicolaus dag. Detta helgon var barnens och de vägfarandes helgon. Inom parentes hette Jönköpings första kapell, som låg i hörnet av Västra Storgatan och Kyrkogatan Sankt Nicolaus kapell. Detta helgon, en stor vit-hårig och -skäggig åldrad man hade med sig en bock och denne delade ut klapparna. Vi kan väl alla den gamla sången.

"Se, nu är allting klart, klart, klart.

Barnen rusa in med fart, fart, fart.

Vem står där i pappas rock?

Jo, det är vår julebock.

Han har säkert klappar".

Här uppträder julbocken, som vi har kvar idag som någon dammig julprydnad i halm i något hörn och i pepparkaksbakets julbock, och delar ut klappar. Han ville vara anonym och klappade på dörren och slängde sedan in gåvan. Därav namnet julklapp. (Bild 1

Bild 1 Julbocken

Jultomten gör entré

Men så till dagens Jultomte. Många ynglingar har väl liksom undertecknad, framträtt i ett Luciatåg och efter det att "natten gått tunga fjät", någon "stalledräng vattnat sina fålar fem" och någon utsmyckad i bruna kläder sjungit om pepparkaksbakets vedermödor, trätt fram iklädd röda kläder och deklamerat Viktor Rydbergs Tomten.

*"Midvinternattens köld är hård,
stjärnorna gnistra och glimma
alla sova i enslig gård,
djupt under midnatsstimma.
Månen vandrar sin tysta ban,
Snön lyser vit på fur och gran,
Snön lyser vit på taken
Endast tomten är vaken"*

Detta skulle kunna vara Jultomtens entré i det svenska folkhemmet. Men det är det ej. Detta är skrivet 1861 och handlar om hustomten, den gråa lilla varelsen, som går från "visthus och redskapshus, känna på alla låsen" och ser till hur husbondsfolket har det bra. Den enda koppling denna dikt har till julen är att till hustomten satte man ut gröt på vintern för att han inte skulle lämna gården. Det är av det skälet som vi på julen grips av någon ingivelse att koka och tvinga i våra barn risgrynsgröt.

Bild 2 Tomten Harald Wiberg

Jönköpings betydelse för julen

Men den Jönköpingsfödde Viktor Rydberg har flera beröringspunkter med julen. I hans verk Vapensmeden sitter Svante Harpolekare och sonen Gunnar tillsammans med en sångmö Margit i en båt.

*"Vättern var så klar och stämde så in i himmelfärgen,
att om icke en vindkåre då och då dragit silvergrått vattrade band över sjöns yta och om icke
guldstänk blänkt kring jullens årblad kunde man tro att julen hade sin väg i luften".*

Detta är inledningen till en sång "Gläns över sjö och strand, stjärna ur fjärran, Du, som i Österland o s v. Den sjunger vi varje jul när vi går till kyrkan och Rydbergs fina vers blev tonsatt av Alice Tegnér. Men inte heller här kommer Tomten fram.

Men det gör den år 1871 och Viktor Rydberg skriver "Lille Viggs äventyr på julafton" eller "Lille Vigg och Julvätten." I denna berättelse får den fattige Vigg, som sitter och drömmer ensam på julafton, följa med en liten Vätte, som har en släde med 4 hästar, som likt Tomten i Tv på julafton, far fram över himlavalvet och delar ut julklappar till barn i slott och koja. Här uppstår för första gången den julklappsutdelande Tomten, det vill säga en människovarelse likt den Jultomte vi har idag. Fram till nu hade julkapparna delats ut av en till Julbock utklädd människa. När sedan Jenny Nyström illustrerar berättelsen och tar lite Sankt Nicolaus, lite Viktor Rydbergs hustomte och ger honom dessutom drag av sin egen pappa, då har den svenska jultomten i den skepnad vi har idag, uppenbarat sig. Men historien slutar inte här. De originalillustrationer som fanns i Lille viggs äventyr på Julafton finns i Jönköping. De är deponerade på Stadsbiblioteket och tyvärr inte visade alltför många gånger. Det är hög tid att vi skapar en ny tradition och visar Jenny Nyströms första jultomtar i Jönköping. (Bild 3 och 4)

Så säg inte att Jönköping inte har haft mycket att betyda för julen!

Lennart Lindberg